

Ukrajinská slovakistika v časovej reflexii

SVITLANA PACHOMOVOVÁ (UŽHOROD)
JAROSLAV DŽOGANÍK (BANSKÁ BYSTRICA)

Uvažovanie o súčasnosti a perspektívach rozvoja slovakistiky na Ukrajine je potrebné spojiť s krátkou retrospektívou. Slovenčina sa už viac ako polstoročie prednáša študentom ukrajinského a ruského oddelenia Filologickej fakulty Užhorodskej národnej univerzity ako druhý slovanský jazyk. V podmienkach bývalého Sovietskeho zväzu, keď prakticky na všetkých slovanských katedrách sa prednášala len čeština, bola slovenčina skutočne zriedkavým javom.

Po spoločensko-politických zmenách na Slovensku a Ukrajine na prelome 80. a 90. rokov 20. storočia sa zmenili aj podmienky rozvoja štátnych jazykov – slovenčiny a ukrajinčiny. Mimoriadny význam to malo predovšetkým pre Zakarpatsko. Práve tu totiž vedie spoločná 98-kilometrová hranica medzi oboma krajinami. A práve tu došlo k obrodeniu slovenskej národnostnej menšiny. Napokon, potvrdzuje to aj historický exkurz J. Hajniša (4, 10), ktorý tvrdí, že „Slováci na Zakarpatskej Ukrajine žijú oddávna. V roku 1890 ich bolo 7300, tj. 1,6 percenta z celkového počtu obyvateľov, v roku 1921 tu žilo 19930 Slovákov (3,3 percenta) a v roku 1930 ich bolo 37900 (4,8 percenta). Podľa štatistických údajov z roku 1989 ich počet bol 7329. Tieto údaje nie sú úplné. V povojnových rokoch mnohé slovenské rodiny, a najmä deti, boli zapísané ako Ukrajinci, prípadne Rusi. Podľa nášho posúdenia v súčasnosti žije na Zakarpatsku minimálne dvakrát toľko Slovákov, teda 15- až 17-tisíc, ktorí sú usídlení prakticky vo všetkých okresoch oblasti.

Po prvej svetovej vojne bolo Zakarpatsko pripojené k Československej republike. Toto obdobie bolo veľmi priaznivé pre rozvoj slovenskej menšiny. Otvárali sa slovenské školy a gymnáziá, zakladali sa krúžky umeleckej tvorivosti, ale i rôzne iné krúžky, na ktorých sa napríklad ženy učili variť, šiť, vyšivať a pod. V historických materiáloch z čias Československej republiky sa uvádza, že v roku 1938 na území Podkarpatskej Rusi bolo:

- 96 materských škôl s vyučovacím jazykom československým

- 188 obecných československých škôl
- 1 stredná škola
- 1 učiteľský inštitút
- 1 dievčenská škola
- 10 živnostenských pokračovacích škôl.“

Realita dnešnej doby teda podmienila otvorenie slovenského oddelenia práve na Zakarpatsku, na báze Katedry všeobecnej a slovanskej jazykovedy Filologickej fakulty vtedajšej Užhorodskej štátnej (dnes národnej – pozn. autori) univerzity, ktorú viedol prof. P. P. Čučka. V roku 1994 sa tu začala príprava študentov v odbore *slovenský jazyk a literatúra*. S podporou ministerstiev školstva oboch krajín bol v tom istom čase otvorený lektorát slovenského jazyka a kultúry a v roku 1996 bola katedra pretransformovaná na Katedru slovenskej filológie – jedinú na Ukrajine s práve takouto profiláciou. Samozrejme, to si vyžiadalo od učiteľov kolosálnu prácu a nasadenie. Kým dovtedy bola katedra čisto lingvistická, zrazu mala mať filologický charakter, teda zameriavať sa aj na literárnovedné disciplíny. V priebehu niekoľkých rokov boli vypracované nové študijné programy zo všetkých častí slovenského jazyka a literatúry, výberové prednášky a semináre, pripravené rôzne druhy praxe (jazykovo-poznávacia, dialektologická, prekladateľská, pedagogická, preddiplomová). Každý vyučujúci musel veľmi dynamicky prebudovať svoju profesionálnu činnosť, preorientovať sa na prednášanie nových disciplín. Bola to mimoriadne vyčerpávajúca, zodpovedná a náročná práca. Ale bola urobená.

Výsledkom veľkého nasadenia malého, ale dynamického kolektívu katedry bolo to, že špecializácia *slovenský jazyk a literatúra* bola akreditovaná Ministerstvom školstva a vedy Ukrajiny na najvyššom, štvrtom akreditačnom stupni. V súčasnosti sa všetky jazykovedné a literárnovedné disciplíny prednášajú po slovensky. Okrem základných predmetov boli pripravené špeciálne výberové prednášky a semináre pre študentov vyšších ročníkov, zohľadňujúce najmä špecifiká užhorodskej onomastickej školy, ktorej zakladateľom je prof. P. P. Čučka: *Aktuálne problémy slovenského názvoslovnia, Slovenská onomastika, Dejiny antroposystémov slovanských jazykov, ale aj ďalšie: Problémy prekladu vo svetle interferencie, Porovnávacía gramatika slovanských jazykov, Základy sociolingvistiky, Problémy simultánneho tlmočenia, Etika tlmočníka, Preklad textov administratívneho štýlu, Problémy umeleckého prekladu, Ortografické praktikum, Dejiny slovenského románu, Ukrajinská literatúra na Slovensku v slovenskom kontexte, Ukrajinsko-slovenské literárne vzťahy atď.*

Každoročne na slovenskom oddelení študuje dohromady 35 študentov. Prebieha tu príprava bakalárov, špecialistov a magistrov. Počas štúdia majú poslucháči možnosť niekoľkokrát absolvovať stáž v Slovenskej republike, najlepši spomedzi nich aj jedno- alebo dvojsemestrálne štúdium na Filozofickej fakulte PU v Prešove alebo na Filologickej fakulte UMB v Banskej Bystrici. Študentom slovakistom pravidelne prednášajú učители zo slovenských vysokých škôl (prof. J. Sabol, akad. M. Mušinka, doc. Ľ. Babotová, doc. O. Sabolová, prof. I. Sedlák, prof. M. Danilák, prof. J. Doruľa a iní). Vďaka tomu majú študenti vytvorené všetky podmienky na kvalitnú prípravu. Katedra je vydavateľom prvého a dosiaľ jediného slovakistického zborníka na Ukrajine *Studia Slovakistica* (uverejňujú sa materiály v ukrajinčine alebo slovenčine). Do tlače je pripravené jeho štvrté číslo.

Katedra udržiava partnerské vzťahy s Prešovskou univerzitou a Univerzitou Mateja Bela v Banskej Bystrici. K odborným prioritám kooperácie patrí vydanie slovensko-ukrajinského a ukrajinsko-slovenského slovníka, nad ktorým členovia pracujú spoločne s kolegami z Katedry ukrajinského jazyka a literatúry FF PU. Striedavo v Užhorode a Prešove sa konajú medzinárodné vedecké konferencie venované ukrajinsko-slovenským vzťahom v oblasti jazyka, literatúry, histórie a kultúry (ostatná, v poradí štvrtá – predtým boli štyri karpatistické – sa konala 21.–22.10. 2004 v Užhorode). Okrem toho katedra spolupracuje so Slavistickým kabinetom SAV pri výskume slovenských nárečí na Zakarpatskej Ukrajine a na etnologickom výskume slovenskej národnostnej menšiny; s Katedrou slovanskej filológie Filologickej fakulty Univerzity I. Franka vo Lvove a Metodickým centrom SAS FF UK v Bratislave v oblasti metodiky výučby slovenčiny ako cudzieho jazyka. Tesná spolupráca sa rozvinula aj s Ústavom ukrajinského jazyka Národnej akadémie vied Ukrajiny. Pôsobí tu medzikatedrový vedecký seminár k otázkam slovanskej onomastiky. Za obdobie existencie katedry jej kolektív zorganizoval desiatky celoukrajinských a medzinárodných konferencií, vrátane 8. celoukrajinskej onomastickej konferencie.

K vedeckým záujmom katedry patrí konfrontačná lingvistika, lexikografia, dialektológia, fonoštylistika, onomastika, ukrajinsko-slovenské literárne vzťahy, teória a prax prekladu. Tomu primeraný je aj odborný potenciál: spomedzi 6 členov sú dvaja profesori a doktori vied, traja docenti a lektorka. V internej aspirantúre sú dve bývalé študentky katedry.

V ostatných rokoch sa s výučbou slovenčiny ako druhého slovanskeho jazyka začalo na univerzitách vo Lvove, Rivnom, Kyjeve, Odese, Dnepropetrovske. Tamojší slovakisti sa často obracajú na užhorodskú katedru

s prosbou o metodickú pomoc, poskytnutie literatúry, o konzultácie k rozličným otázkam výučby slovakistiky, so žiadosťou o vykonanie aspirantských skúšok zo slovenského jazyka, o hosťovanie, posudzovanie kandidátskych a doktorských dizertácií, vysielanie profesorov do odborných komisií. Výdatnou podporou katedry je lektorát slovenského jazyka a kultúry (jediný na Ukrajine), ktorý vykonáva úlohu koordinačného centra medzi vzdelávacími inštitúciami na Ukrajine a na Slovensku.

Uvedené požiadavky zo strany ostatných slovakistických pracovísk na ukrajinských vysokých školách však prerastajú cez fyzické i časové dispozície katedry. Preto už pred niekoľkými rokmi dozrela myšlienka založiť *Celoukrajinské metodické centrum slovakistiky pri Katedre slovenskej filológie UŽNU*. Jeho cieľom bude všestranná vedecko-metodická pomoc vysokoškolským pedagógom a učiteľom slovenského jazyka a literatúry na stredných školách. Konceptia fungovania centra bola detailne prerokovaná na medzinárodnom vedecko-metodickom seminári *Perspektívy rozvoja slovakistiky na Ukrajine*, ktorý sa konal 16.–17. októbra 2002 v Užhorode.

Treba dodať, že vytvorenie centra bude prínosom aj pre Strednú všeobecno-vzdelávaciu školu č. 21 v Užhorode, ktorá je jedinou slovenskou bilingválnou školou na Ukrajine. 1. trieda so slovenským vyučovacím jazykom bola otvorená v školskom roku 1997/1998. Konceptia školy (4, 13) vychádza z vytvorenia „*primeraných podmienok na výučbu a výchovu detí tak slovenského, ako aj ukrajinského či iného pôvodu, ktoré po jej ukončení budú dokonale ovládať slovenský aj ukrajinský jazyk. V budúcnosti by sa táto škola mohla stať základňou na prípravu záujemcov o štúdium na Katedre slovenskej filológie UŽNU, resp. na iných fakultách a vysokých školách, kde sa vyučuje slovenský jazyk.*“ Podobne ako v prípade metodického centra, aj zo strany vedenia školy vychádza iniciatíva vytvoriť na jej báze vzdelávacie zariadenie internátneho typu, v ktorom by sa mohli učiť nielen deti z Užhorodu, ale z celej Zakarpatskej oblasti.

Centrum by v úzkej súčinnosti s Oblastnou kultúrno-osvetovou organizáciou Matica slovenská na Zakarpatsku malo prispieť k formovaniu slovenského kultúrneho a literárneho prostredia, ktoré zatiaľ dáva o sebe vedieť len veľmi chabo. Ba čo viac, do značnej miery by kompenzovalo činnosť Slovenského domu v Užhorode, otvorenie ktorého je už dlhý čas predmetom ukrajinsko-slovenských rokovaní na najrozličnejších úrovniach, zmiešané medzivládne komisie nevynímajúc.

Pri zmienke o literatúre sa žiada doplniť, že slovenská literatúra na Ukrajine je v úplných začiatkoch. Okrem ojedinelých časopiseckých pokusov v *Podkarpatskom Slováku* (A. Turáková) a žiackych veršov v tom

istom periodiku (ktoré navyiac už druhý rok nevychádza) a v časopise slovenských tried užhorodskej školy č. 21 *Lampášik* ju reprezentuje jediná kniha – *Rozprávky podkarpatských Slovákov* (2001) od autoriek A. Turákovovej a M. Bukovinskej. Reč je, prirodzene, o pôvodnej tvorbe, prekladová literatúra tu existovala aj predtým (R. Lubkivskij, D. Pavlyčko a iní). Napríklad nedávno sa objavili tri knižky prekladov slovenskej poézie do ukrajinčiny a naopak pod názvom *Medzi Karpatmi a Tatrami* (2001, 2002, 2003), ktoré vzišli spod pera študentov Katedry slovenskej filológie UŽNU. Pre úplnosť dodávame, že kniha podkarpatských rozprávok priniesla do kultúrneho prostredia slovenskej národnostnej menšiny na Zakarpatsku originálne texty aj variantné spracovanie dobre známych slovenských a ukrajinských folklórnych motívov. Napriek umeleckým i jazykovým nedostatkom je jej vydanie udalosťou, s ktorou sa spájajú nádeje na intenzívnejší rozvoj slovenskej literatúry na Zakarpatsku. Aj preto tak často zaznievajú slová o prvej lastovičke, prvom tvorivom čine, o zrode pôvodnej slovenskej literatúry na Ukrajine. Čas preverí ich platnosť.

Činnosť vedecko-metodického centra slovakistiky by mala byť nasmerovaná do desiatich oblastí:

1. Odborná stáž učiteľov slovakistiky z ukrajinských vysokých škôl na katedre.

2. Organizácia medzinárodných vedecko-metodických seminárov pre učiteľov slovakistiky na Ukrajine.

3. Vydávanie vedecko-metodických materiálov z oblasti slovakistiky.

4. Publikovanie aktuálnych výsledkov výskumu, vydanie učebnice slovenského jazyka pre Ukrajincov, zostavenie ukrajinsko-slovenských terminologických slovníkov a pod.

5. Každoročná príprava študentskej olympiády zo slovenského jazyka a literatúry, ktorá je dispozičným prvkom perspektívneho rozšírenia odborného slovakistického potenciálu.

6. Vyriešenie problémových otázok výučby slovenského jazyka na ukrajinských stredných a vysokých školách.

7. Pomoc v práci zameranej na dosiahnutie komplementárnosti študijných programov na ukrajinských a slovenských stredných školách.

8. Príprava medzifakultných študentských vedeckých konferencií zo slovakistiky.

9. Založenie stáleho konzultačného strediska pri metodickom centre pre stredoškolských a vysokoškolských učiteľov, osvetľujúceho otázky výučby slovenského jazyka a literatúry.

10. Príprava a realizácia spoločnej (so študentmi z ľvovskej univerzity) pedagogickej praxe na báze užhorodskej všeobecno-vzdelávacej školy č. 21 so zapojením učiteľov zo Slovenska.

Využívajúc tradične dobré pracovné kontakty s Katedrou ukrajinského jazyka a literatúry FF PU a Katedrou slovanských jazykov FiF UMB, Metodickým centrom SAS, ÚJOP UK a Ministerstvom školstva SR možno dospieť k harmonickej výmene skúseností. Prostredníctvom osobných kontaktov je možné začať a neskôr aj inštitucionalizovať spoluprácu s vysokými školami v Českej republike. Koordinačnú úlohu v usporiadaní vzťahov medzi jednotlivými ustanovitzňami má na Ukrajine jediný lektorát slovenského jazyka a kultúry.

Iným smerom pracovnej náplne centra je príprava kurzov slovenského jazyka v spolupráci s tými ľuďmi, ktorí vo svojom zamestnaní pociťujú potrebu ovládať, resp. nutnosť používať slovenčinu. Otvorenie takýchto kurzov je pre užhorodskú katedru slovakistiky najbližšou výzvou. O význame tohto kroku svedčí aj fakt, že Ministerstvo školstva SR má mimoriadny záujem, aby sa prípravný kurz slovenského jazyka pre študentov z Ukrajiny, doteraz prebiehajúci na báze ÚJOP UK, uskutočňoval už na Katedre slovenskej filológie UŽNU.

Pred ukrajinskou slovakistikou sú plány, programy, ciele, perspektívy. Je veľký záujem, podmienky a sily ich realizovať. Sú priatelia a rovnako zmyšľajúci ľudia tak na Ukrajine, ako aj na Slovensku. Všetkým je však jasné, že táto spolupráca môže byť plodná iba v kontexte dobrého susedstva oboch krajín. Nová spoločenská situácia na Ukrajine sľubuje veľmi veľa. Kontakty na všetkých spoločenských úrovniach nepochybne zdynamizujú pulzovanie života v akademickom prostredí. Práve ono musí z oboch strán šíriť kultúrnu myšlienku, odkrývať jej ľudskú a estetickú hĺbku, prítahovať k nebojácnemu vyjadreniu sa (spoločenskému, ľudskému, literárnemu, vedeckému), a to v záujme pestovania kultu kultúrnosti v spoločnom karpatskom životnom priestore.

Literatúra

- BALÁŽ, P.: *Slovenčina ako cudzí jazyk*. In: *Studia Academica Slovaca*. 15. Red. J. Mistrík. Bratislava 1986, s. 29 – 45.
- DŽOGANÍK, J.: *Genealogické sondy do ukrajinskej literatúry na Slovensku a slovenskej literatúry na Ukrajine v perspektíve literárneho vzdelávania*. In: *Perspektivy rozvytku slovakistiky v Ukrajini*. *Studia Slovakistica* 2. Užhorod 2003, s. 139 – 146.

- DŽOGANÍK, J.: *Slovenský jazyk a literatúra ako študijný odbor na Užhorodskej štátnej univerzite*. In: *Slovenčina ako cudzí jazyk. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie Bratislava 30.–31. august 2000*. Ed. Jana Pekarovičová. Bratislava 2002, s. 303–308.
- HAJNIŠ, J.: *Slovenské národnostné školstvo na Zakarpatsku: história, súčasnosť, perspektívy*. In: *Perspektyvy rozvytku slovakistiky v Ukrajini*. Studia Slovakistica 2. Užhorod 2003, s. 10–14.
- MEDVIĎ-PACHOMOVÁ, S.: *Perspektyvy rozvytku slovakistiky v Užhorodskom nacionalnom universyteti i v Ukrajini*. In: *Perspektyvy rozvytku slovakistiky v Ukrajini*. Studia Slovakistica 2. Užhorod 2003, s. 5–10.
- MEDVIĎ-PACHOMOVÁ, S.: *Ukrajinsko-slovačka interferencija na lexiko-semantyčnomu rívni*. In: *Cestou vzájomnosti. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Slovensko-ukrajinské vzťahy a súvislosti, konanej v Banskej Bystrici 23.–24. októbra 2003*. Banská Bystrica 2003, s. 271–279.
- PEKAROVIČOVÁ, J.: *Slovenčina ako cudzí jazyk v lingvodidaktickom kontexte*. In: *Studia Academica Slovaca*. 29. Red. J. Mlacek. Bratislava 2000, s. 158–172.
- PEKAROVIČOVÁ, J.: *Slovenčina ako cudzí jazyk v slovanskom svete (Spoločné znaky a osobitosti z pohľadu teórie i praxe)*. In: *Perspektyvy rozvytku slovakistiky v Ukrajini*. Studia Slovakistica 2. Užhorod 2003, s. 15–27.
- Slováci na Zakarpatskej Ukrajine*. Zborník materiálov z odborného seminára konaného v Bratislave 19.12.1997. Zostavil L. Čáni. Bratislava 1998, 160 s.

